

УДК 336:378.095

Дмитришин Марта Василівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито змістову сутність поняття «фінансового механізму вищого навчального закладу» і розроблено науково-методичний підхід до формування фінансового механізму вищого навчального закладу на основі реалізації відповідної структурно-функціональної моделі.

Ключові слова: фінансовий механізм вищого навчального закладу, формування фінансового механізму.

Постановка проблеми. Висока якість вищої освіти служить передумовою конкурентоспроможності українських вузів на світових освітніх ринках, забезпечує сталий розвиток, збереження національних переваг і економічну безпеку країни.

Освіта – одна із тих галузей, функціонування яких формує структуру економіки на користь наукомістких галузей.

Пріоритетний розвиток вищої освіти, передбачений політикою держави, потребує вирішення цілого комплексу проблем. Важливе місце серед них займають питання розробки науково-методичного підходу до формування фінансового механізму вищого навчального закладу (ВНЗ) на основі реалізації відповідної структурно-функціональної моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів діяльності ВНЗ державної і приватної форм власності, функціонування їх фінансового механізму, і системи вищої освіти в Україні і за кордоном, зокрема, присвячені праці таких авторів, як Л. Антошкіної, С. Буковинського, В. Гейця, В. Гельман, Ж.-К. Ейшера, І. Каленюк, О. Ковалюка, В. Куценко, Г. Лопушняк, Дж. Стиглица, Т. Шевальє, С. Юрія, Т. Боголіб, В. Федосова, Кл. Хюфнера, Д. Чупрунова, В. Ямкового та інших.

Незважаючи на значні здобутки науковців у цій галузі економічної науки, слід відмітити, що окремі теоретичні, методичні та практичні положення є не повністю досконалими і потребують подальшого доопрацювання.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є розкриття змістової сутності поняття «фінансового механізму ВНЗ» і розробка науково-методичного підходу до формування фінансового механізму ВНЗ на основі реалізації відповідної структурно-функціональної моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне розв'язання проблем розвитку вищих навчальних закладів полягає в теоретичному осмисленні основних методологічних положень і в аналізі практичного досвіду реалізації фінансового механізму ВНЗ на основі інноваційних методів функціонування, оскільки нова якість

освіти в кінцевому результаті забезпечується ефективною роботою саме фінансового механізму ВНЗ.

Концептуальні засади формування та функціонування фінансового механізму вищих навчальних закладів обговорювались фрагментарно, причому в більшості випадків акцентувалась увага на його фінансовій складовій або ж взагалі не враховувалась організаційна складова ВНЗ [5, с. 136; 1].

Проблема трактування дефініції фінансового механізму постійно поставала і постає у працях зарубіжних та вітчизняних учених. У сучасній економічній науці поняття фінансового механізму належать до найскладніших економічних категорій, що відображають відносини між усіма суб'єктами господарювання. Дослідження цієї категорії фінансової науки дасть змогу чіткіше окреслити об'єкт дослідження, враховуючи особливості функціонування вищих навчальних закладів.

Розгорнуте визначення поняття «фінансового механізму» наведено в економічно-енциклопедичному словнику [10, с. 508]: «Фінансовий механізм – важлива складова господарського механізму, комплекс форм, засобів та інструментів регулювання економічного способу виробництва, зокрема, використання фінансових ресурсів і грошових коштів для забезпечення найважливіших соціально-економічних потреб окремих громадян, трудових колективів і усього суспільства».

Фінансово-економічний словник трактує фінансовий механізм тільки як «сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [3, с. 515].

Фінансовий механізм у широкому розумінні – комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. За допомогою конкретних фінансових форм і методів здійснюються розподільні та перерозподільні відносини, утворюються доходи суб'єктів економічної діяльності і відповідні фонди грошових коштів [14, с. 85]. При цьому функціонування фінансового механізму ґрунтується на організаційно-правових положеннях та фінансовій інформації, які забезпечують практичне використання фінансів для досягнення визначених цілей і завдань.

Фінансовий механізм у вузькому розумінні – сукупність конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення [14, с. 85].

Більшість авторів погоджуються з думкою, що фінансовий механізм визначається як «сукупність способів організації фінансових відносин, використовуваних суспільством в цілях забезпечення сприятливих умов для економічного і соціального розвитку» [9, с. 60]. За змістом він «включає види, форми і методи організації фінансових відносин, способи їх кількісного визначення» [11, с. 19; 4, с. 143; 6, с. 41; 12, с. 369; 13, с. 68; 7, с. 22; 2, с. 104; 8, с. 21].

Фінансовий механізм має дві підсистеми, які відображають узагальнені методи фінансового впливу: фінансове забезпечення та фінансове регулювання. Вплив цього механізму на різні аспекти виробничої і соціальних сфер має кількісну і якісну визначеність.

Кількісна виявляється в обсязі коштів, сформованих із різних джерел на розв'язання певних завдань. Вона характеризує підсистему фінансового забезпечення, що є першоосною фінансового механізму. Якісна визначеність фінансового механізму

виявляється саме в характері розподілу і руху фінансових ресурсів. Вона відбиває систему фінансового регулювання, яка забезпечує відповідні пропорції розподілу валового внутрішнього продукту і фінансових ресурсів.

Установлюючи інструменти розподілу, держава вводить у дію фінансові інструменти впливу. Структура фінансового механізму наведена в фінансово-економічному словнику [3, с. 516]

Кількісна і якісна характеристики фінансового механізму визначаються обсягом фінансових ресурсів, зосереджених і витрачених на відповідних рівнях господарського управління і технологію їх зосередження та витрачання. Важливо при цьому правильно обрати саму техніку цих процесів: суб'єкт і об'єкт зосередження і витрачання фінансових ресурсів, показники, ставки, норми, терміни, санкції, пільги – інструментарій здійснення руху фондів грошових засобів.

Так, фінансове забезпечення здійснюється методами бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо. За бюджетного фінансування до уваги беруться умови визначення обсягів фінансування, періодичність передання коштів, норми певних видів витрат тощо, за кредитування – умови надання кредитів, гарантій і терміни їх повернення, окупність і ефективність кредитів; за самофінансування – розрахунки діяльності та ефективності витрачання власних коштів, їх мобілізації та інші.

Фінансове регулювання – метод здійснення державою функцій управління економічними і соціальними процесами при використанні фінансів. Держава, встановлюючи форми і методи мобілізації фінансових ресурсів та їх використання, стимулює або локалізує певні явища чи процеси.

Так, надаючи капітал на розвиток економіки вона стимулює розвиток виробництв, які в ринкових умовах не можуть забезпечити його за рахунок власних ресурсів. Аналогічно при розробленні методів мобілізації ресурсів диференціацією ставок і пільг прискорюється або гальмується розвиток окремих виробництв, робіт і послуг.

Фінансовий механізм в цілому – принципова схема практичного використання фінансів в економіці держави, їх впливу на відповідні процеси. Водночас він має свої відмінності щодо практичного застосування на рівні держави, підприємницької структури, фінансового інституту чи групи громадян.

Функції фінансового механізму визначають його зміст, що реалізується за допомогою принципів. Принципи – це методологічна основа й умови організації фінансового механізму, причому функціональність фінансових відносин є одним з важливих принципів.

Можна підсумувати й узагальнити уявлення про фінансовий механізм як сукупність фінансових важелів і стимулів, фінансового планування і прогнозування, управління системою фінансових відносин ВНЗ. Радикальні перетворення економіки і суспільства в Україні спричинили за собою серйозні наслідки у вигляді глибокої зтяжної фінансово-економічної кризи, яка відбилася, перш за все, на бюджетній сфері. Державне бюджетне фінансування установ вищої освіти стало здійснюватися не повною мірою. Це спричинило за собою комерціалізацію підготовки фахівців для всіх видів економічної діяльності. По суті, це взаємозв'язаний процес, обов'язковою умовою функціонування якого є наявність зворотного зв'язку.

В умовах ринкових відносин основною проблемою формування фінансового механізму українських ВНЗ виступає проблема взаємодії вищої школи з державою. Основна маса суспільних фондів споживання знаходиться у віданні держави, яка і є головним утримувачем і розпорядником цих фондів. Тому економічні відносини, що

складаються між державою і ВНЗ, включають певний комплекс взаємин, пов'язаний з питаннями власності, управління, ступеня автономії ВНЗ, механізму фінансування тощо.

Вищі навчальні заклади, намагаючись адаптуватися до швидко змінних ринкових умов, стикаються з проблемами недостатньої гнучкості існуючих організаційних, фінансових структур і механізмів, координації діяльності функціональних підрозділів, забезпечення необхідного рівня відповідальності за кінцеві результати діяльності окремих вищих навчальних закладів і системи вищої освіти в цілому.

Це викликає необхідність перегляду традиційних форм і способів побудови фінансового механізму вищих навчальних закладів.

Природним і закономірним методом дослідження систем служить системний підхід, який дозволяє вивчити окремі об'єкти як структурні частини складних систем, проводити аналіз об'єктів на основі цих взаємозв'язків між елементами, виявляти ролі кожного з них в загальному процесі функціонування складної системи і, навпаки, дії системи в цілому на окремі її елементи.

Розвиток фінансового механізму вищого навчального закладу полягає у його елементній, структурній та функціональній перебудові на основі реалізації відповідної структурно-функціональної моделі у вигляді інтегрованої системи фінансового регулювання з урахуванням емерджентних ефектів окремих компонент фінансового механізму, моніторингу та оптимального співвідношення макроекономічних показників держави, рівня розвитку вищої освіти, фінансово-господарської діяльності ВНЗ. Така модель є стрижнем нового науково-методичного підходу до формування фінансового механізму ВНЗ, впровадження якого дозволить забезпечити стійкість функціонування та підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг внаслідок ефективного використання фінансових ресурсів для проведення навчально-методичного процесу та науково-дослідних робіт.

Таким чином, найбільш адекватний сучасним ринковим умовам системний підхід до побудови фінансового механізму ВНЗ в системі вищої освіти полягає у представленні останнього як складної ймовірнісної динамічної системи, що охоплює процеси забезпечення, організації, планування, регулювання, стимулювання, контролю тощо.

Динамічність фінансового механізму ВНЗ як економічної системи означає, що він функціонує і розвивається в часі, характеризується певним життєвим циклом, в якому можна виділити певні фази: виникнення, зростання, розвиток, стабілізація, деградація, ліквідація або стимул до зміни.

Складність фінансового механізму ВНЗ характеризується значною кількістю неоднорідних елементів і зв'язків, поліфункціональністю, поліструктурністю, багатокритеріальністю, багатоваріантністю розвитку і властивостями складних систем.

Ймовірнісна (стохастична) складова фінансового механізму ВНЗ визначається врахуванням зовнішніх і внутрішніх неконтрольованих, випадкових впливів як на процес його формування, так і подальшого функціонування та трансформацій.

У рамках такого підходу під фінансовим механізмом ВНЗ розуміємо систему форм, методів і моделей створення та використання фінансових ресурсів, що включає забезпечення, організацію, планування, регулювання, стимулювання і контроль фінансових потоків у відповідності з діючою нормативною базою. У цьому контексті під фінансовим потоком розуміємо спрямований рух грошових засобів чи ресурсів в рамках розглядуваної динамічної системи та поза нею з метою забезпечення ефективності її функціонування.

Висновки. На основі проведеного змістового аналізу дефініції «фінансового механізму», як економічної категорії, встановлено, що під фінансовим механізмом ВНЗ слід розуміти систему форм, методів і моделей створення та використання фінансових ресурсів, що включає забезпечення, організацію, планування, регулювання, стимулювання і контроль фінансових потоків у відповідності з діючою нормативною базою. При цьому фінансовий механізм ВНЗ представлено як систему, а фінансові потоки визначено як спрямований рух грошових засобів чи ресурсів в рамках розглядуваної системи та поза нею з метою забезпечення ефективності її функціонування.

Розроблено науково-методичний підхід до формування фінансового механізму ВНЗ, що полягає в представленні останнього як складної ймовірнісної динамічної системи, практична реалізація принципів організації і функціонування якої дозволяє забезпечити ефективний розподіл та використання наявних фінансових ресурсів, а також високу якість освітніх послуг. В рамках такого підходу розроблено структурно-функціональну модель формування фінансового механізму ВНЗ у вигляді інтегрованої системи фінансового регулювання з урахуванням емерджентних ефектів окремих компонент механізму, що забезпечує стійкість функціонування та підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг.

Список використаних джерел

1. Бугай І. В. Механізм фінансування освіти / І. В. Бугай // Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 1. – С. 63–67.
2. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
4. Заяц Н. Е. Теория финансов : учеб. пособие / Н. Е. Заяц, М. К. Лисенко, Т. Е. Бондарь. – 2-е изд. – Мн.: Высш. шк., 1998. – 368 с.
5. Каленюк І. С. Економіка освіти: навч. посіб. / І. С. Каленюк. – К.: Знання України, 2005. – 316 с.
6. Кириленко О. П. Фінанси (теорія та вітчизняна практика): навч. посіб. / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
7. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія / О.М. Ковалюк. – Львів: Львів. національний ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
8. Леоненко П.М. Теорія фінансів: навч. посб. / П.М. Леоненко, П.І. Юхименко, А.А. Ільєнко; за загал. ред. О.Д. Василика. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 480 с.
9. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / С. В. Мочерний та ін. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
10. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у двох томах. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
11. Никольский П. С. Финансы в системе хозяйственного механизма управления промышленностью / П. С. Никольский. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 127 с.
12. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд. – М. : ИНФРА, 1999. – 478 с.
13. Федосов В. М. Государственные финансы / В. М. Федоров, Л. Д. Буряк,

- Д. Д. Бутаков и др. – К. : Лыбидь, 1991. – 280 с.
14. Юрій С. І. Фінанси: підручник / С. І. Юрій, Л. М. Алексеєнко, І. В. Зятковський та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

Дмитришин М. В. Системный подход к формированию финансового механизма высшего учебного заведения

В статье раскрыто содержательную сущность понятия «финансового механизма высшего учебного заведения» и разработан научно-методический подход к формированию финансового механизма высшего учебного заведения на основе реализации соответствующей структурно-функциональной модели.

Ключевые слова: *финансовый механизм высшего учебного заведения, формирование финансового механизма.*

Dmytryshyn M. V. Systematic approach to the formation of the financial mechanism of higher education establishment

In this paper semantic meaning of term «financial mechanism of higher educational establishment» is revealed and scientific and methodical approach to the formation of the financial mechanism of higher educational establishment through the implementation of appropriate structural and functional model is developed.

Key words: *financial mechanism of higher educational establishment, formation of the financial mechanism.*

